

A HELY, AMIT ANNIE ERNAUX ELFOGLAL

ANNIE ERNAUX'S PLACE

Gyimesi Timea

habilitált egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem Francia Tanszék, Szeged
gyimesi@lit.u-szeged.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

A tanulmány Annie Ernaux életművét helyezi el a kortárs francia irodalomban. Foglalkozik Ernaux irodalmi Nobel-díjával. Az ernaux-i pálya alakulástörténetén keresztül kiemeli azokat a csomópontokat, amelyek jelentősen hozzájárultak ahhoz, hogy a kortárs francia irodalomtudomány Ernaux-t a francia irodalom 1980-as évektől jellemző megújulásának előmozdítójaként tartsa számon. Ennek az átalakulásnak a hátterében egy olyan sajátos szociológiai látásmód és nyelv megteremtése áll, amely radikalizálja a hagyományos önéletírást, rámutat az intim és a személyes kollektív, társadalmi jellegére, az identitás dinamikus konstrukciójára, mégpedig a társadalom számára olyan érzékeny tematikákon keresztül, mint az osztályátlépés székelyene, a női emancipáció és az emlékkonstrukció számára méltatlan valóság.

ABSTRACT

This study situates the oeuvre of Annie Ernaux in contemporary French literature. It deals with Ernaux's Nobel Prize for Literature. Through a history of the development of Ernaux's career, it highlights the junctures that have contributed significantly to contemporary French literary studies' identification of Ernaux as a promoter of the renewal of French literature since the 1980s. Underlying this transformation is the creation of a distinctive sociological vision and language that radicalises traditional autobiography, highlighting the collective and social nature of the intimate and the personal, and the dynamic construction of identity, through socially sensitive themes such as the shame of class transgression, women's emancipation and the unworthy construction of memory.

Kulcsszavak: kortárs francia irodalom, irodalmi Nobel-díj, filiációs elbeszélés, önéletírás, kollektív emlékezet

Keywords: contemporary French literature, Nobel Prize for Literature, filiation narrative, autobiography, collective memory

AZ ERNAUX-POZITÚRA



(Zcordevocali, Wikimedia Commons,
CC BY-SA 4.0 licenc)

Ez a tanulmány arra tesz kísérletet, hogy Annie Ernaux huszonnégy könyvet számláló életművét elhelyezze a kortárs francia irodalom palettáján, hogy bejárja azt a helyet, ahol ez a gazdag és immár kanonizált, *La place (Árulás)* című könyvéért 1984-ben Renaudot-díjjal elismert, *Les années (Évek)* című, legjelentősebbnek bizonyult regényéért 2008-tól kezdve többször kitüntetett életmű berendezkedik, és amit minden joggal elfoglal. Számol azzal a megértési imperatívusszal, amit minden szentesítő és legitimáló gesztus megkövetel, különösen az olyan neves nemzetközi elismerés, mint az irodalmi Nobel-díj, amit 2022-ben Annie Ernaux-nak adományozott a Svéd Királyi Akadémia.

A 82 éves Ernaux az egyik legidősebb díjazott. A francia irodalmi Nobel-díjasok sorában ő a tizenhatodik, az irodalmi Nobel történetének tizenhét női díjazottja közül az első francia. Honfitársai közül legutóbb Jean-Marie Gustave Le Clézio (2008) és Patrick Modiano (2014) részesült az elismerésben. Nem célom, hogy Ernaux kapcsán az irodalmi díjak és kifejezetten a Nobel értékszerkezetét megvizsgáljam, hogy mérlegeljem, mennyire inflálódott ez a díj az évek során, például Bob Dylan váratlan díjazásával 2016-ban. Ezzel ugyanis akarva-akaratlanul csatlakoznék ahhoz a nyilvánvaló politikai érzelmektől fűtött konceptuális (hit)vitához, amely az író nő kitüntetése nyomán kialakult a francia sajtóban. Mert Ernaux díjazása alaposan megosztotta a francia közvéleményt. „Ha nem Rushdie, akkor miért nem Houellebecq?”¹ A 2016-os Nobel-fiaszkót egyébként Ernaux sem hagyta szó nélkül: „Azt hiszem – írta a 2016. október 15-i *Le Monde* hasábjain –, a Nobel-zsűri Bob Dylannel fiatalnak akart látszani. S ahogy elnézem, ez sikerült is neki. De nemcsak az in-

¹ Az akadémikus Alain Finkielkraut beszélget Ernaux Nobel-díjáról a *France Culture* „Répliques” című 2022. november 26-i adásában az író és kritikus Pierre Assouline, és a *Le Monde* irodalmi kritikus, Raphaëlle Leyris társaságában (URL1).

tézményi szokások áthágásáról van szó; szerintem fordulópont ez a díjazás, annak kifejeződése, hogy ami tisztán csak irodalmi, szertefoszlik.”

Éleslátó megállapítás. Nagy kár, hogy e nyilatkozatot az Ernaux díjazását követő virulens és fanyalgó kritikák, melyek mélenchonista, propalesztin, neofeminista woke Ernaux-ról beszélnek, a köldöknézés, a trivialitás és az obszcenitás Nobel-díjasáról (URL2), pusztán a Nobel-díj, és vele a mostani kitüntetett kétes értéke igazolásaként olvassák. S noha lehetnek fenntartásaink Annie Ernaux politikai „érettsége” tekintetében, maga a „jelenség” – az, amit Pierre Bourdieu és Jérôme Meizoz (2007) nyomán szerzői pozitúrának nevez az irodalomtudomány – irodalmi fontossága megkérdőjelezhetetlen. Jelenléte a nyilvánosság terében, mindaz, amit mond, ahogyan ír, ahogyan cselekszik, koherens egységbe, pozitúrába rendeződik. Még akkor is, ha az abortuszt legalizáló 1975-ös Veil-törvény előtt írt abortuszregényétől kezdve (*Les armoires vides* [Üres szekrények], 1974) az uralkodó irodalommal szemben pozicionálja magát, s ha a politikai jobboldal és irodalmi szószólói e pozitúra kapcsán Jean-Paul Sartre politikai vakságát és rossz ízlését hozzák szóba (URL3).

Amit pedig a Dylan-fricska éles szemmel az irodalom kortárs állapotáról rögzít, nem más, mint az az irodalom létmódját érintő paradigmaticus változás, amelynek Ernaux, könyvei és nyilvános jelenléte révén, cselekvő részese, s amely az 1980-as évektől kezdődően mára alapvetően átrendezte az irodalom relációs terét. E változás mély árkot húzott a hagyományos irodalomfogalom és annak értékei mentén az irodalom autonómiáját védő poétikai szemlélet, illetve az irodalom esszencializmusától, önmagáért valóságától elforduló, a valósággal cselekvő viszonyt fenntartó, tranzitív, „etikai-esztétikai” megközelítés között (Gefen, 2017, 2021). Ernaux ebben az átmenetben, ebben a paradigmaváltásban kitüntetett szerepet tölt be.²

ALAKULÁSTÖRTÉNET

Ernaux-t pályája alakulástörténetén keresztül érdemes vizsgálnunk, mert így válnak láthatókká azok a törés- és szakadásvonalak, amelyek e fent vázolt paradigmaváltást előre jelzik. S mert az életút felé visszatekintve megérthető, miért is az a harcok kiállás, amelyről a majdnem negyven évvel ezelőtti *Apostrophes* 1984. április 6-i adásának nézői szembesültek frusztráló élességgel. A nagy népszerűségnek örvendő, ízlésformáló irodalmi show-t az ikonikus Bernard Pivot vezette 1975-től tizenöt éven át, adása a frissen megjelent irodalmi művek legitimizáló

² Gilles Deleuze Claire Parnet-val közös *Párbeszéd* című könyve távlatos betekintést nyújt e paradigmaváltásba, segít a maga helyén kezelni Dylan Nobel-díját és az Ernaux által kialakított pozitúráját is.

intézményévé emelkedett. A *La Place* (1983) megjelenése apropóján meghívott Ernaux, aki akkorra már az írás révén átkerült „a világnak arra a felére, melynek szemében a másik csak díszlet” (*Árulás*, 74.). Pivot aktuális műsorának egyedüli női résztvevője. A másik térfélen három, esztétikai értékeiket tekintve konzervatív férfi. Kérdéseik és ítéleteik keresztüzében Ernaux egy olyan irodalmi ideál védelmére kel, amely nem él, vagy ha úgy tetszik, nem él vissza a regény műfajára jellemző szép nyelvvel. Ernaux-ra e régi műsört látva akár a nyelvi fordulat, a francia „új regényre” jellemző gyanakvás és vele a nyelvbe vetett hit megrendülésének megtestesítőjeként is nézhetnénk. Ám az ő lázadása korántsem absztrakt, nagyon is társadalmi töltetű, nagyon is elkötelezett. A férfiak oldaláról elszenvedett, látszólag esztétikai (de mai szemmel *gender*nek ható) kioktatás mögött az a valódi megértéstől abszolút távolra vezető, kimondatlan és vélhetően kimondhatatlan kérdés feszül, ami hozzávetőlegesen így hangozhatna: „Ha már itt van [mármint az *Apostrophes* adásában], miért nem elég, hogy befogadjuk [mármint az Irodalomba]?”

Az irodalom szerepének radikális másként értelmezése, mely frusztrálta Pivot műsorának a tradicionális irodalmi kánon jegyében nevelkedett férfi kritikusait, ott vibrál az önmagát „belső bevándorlóként”, „osztályátlépőként”, „áru-lóként” definiáló Ernaux valamennyi írásában, melyek határokat feszegetnek, és rendre kibillentik az irodalmi és társadalmi megszólalás kizárólagosnak vélt formáit és kódjait (műfaj, stílus, nyelv), szokásrendszerét, értékeit és előjogait. Az életút alakulástörténetére figyelve egyféle, a Nobel-bizottság által mindig preferált humanista ethosz bontakozik ki. Az indoklás szerint Ernaux-nak a „bátorságért és sebészi pontosságért” ítélik oda a díjat, amellyel „a személyes emlékezet gyökereit, elidegenedéseit és kollektív kötöttségeit” tárja fel olyan érzékeny témákon keresztül, mint a „társadalmi osztály, a szegény, a féltékenysé- g, az önismerethiány”.

SZÉGYEN ÉS FILIÁCIÓ

Annie Ernaux iskolázatlan, szegény, vidéki közezből származik, nagyszülei és szülei révén leszármazottja azoknak a nincstelen béreseknek és cselédeknek, akik számára a második világháború előtti Franciaországban nem lehetséges a műveltté válás és társadalmi felemelkedés, de iskola sem jár tizenkét éves kor után. E korszak társadalmi valóságába enged betekintést az apa életét a halála felől leíró, az írói pálya fordulatát hozó „apakönyv”, az *Árulás*, amely egyben pontos és érzelemmentes körkép arról a társadalmi determinációról, amely az egész életművet mozgatja. A saját szülei nyomorúságánál valamivel többre vágyó, a háború után gyári munkásként elhelyezkedő szülők a normandiai kisvárosba, Yvetot-ba költöznek, hitelre külvárosi vegyesbolt-italmérést

nyitnak, lányukat katolikus magániskolába íratják. A gyermekkor és az iskolai tanulmányok egyik legkorábbi és legfájdalmasabb tapasztalata az osztályelhalgyás szégyene, vagy ahogy az apakönyv Jean Genet-mottója mondja: az árulás és annak kompenzációja – „az írás az áruló utolsó mentsvára” (*Árulás*, 7). Innen a magyar kiadás címe az eredeti *La Place* [A hely] ellenében; elég szerencsétlen változtatás, mert az apai szimbolikus számára a *helynél*, amely az övé, nincs fontosabb: „Rettegés, hogy *nincs a helyén, hogy megszégyeníthetik*” (*Árulás*, 45.).

A szégyenérzet a vidéki proliság összes karakterisztikumát magán viseli: hibás tájnyelv, rossz ízlés, kisszerű életstílus, nyelvi közhelyekben kifejezett világértés, kulturátlanság, udvariatlanság. „Nem tudtunk egymással másképp beszélni, csak szemrehányóan. [...] A szülők és gyerekek közti udvariasság sokáig érthetetlen maradt számomra” (*Árulás*, 55.). Szégyen a társadalmi osztályváltás miatt, majd szégyenérzet és büntudat amiatt, hogy szégyelli szüleit, noha ragyogó képességei és a kimagasló iskolai eredmények sokáig kompenzálják a társadalmi különbséget, amely ott tátong a középosztálybeli lányok és közte, majd egyre inkább apa és lánya között: „nem volt mit mondanunk egymásnak” (*Árulás*, 64.). A társadalmi eltolódás, a hosszú századok során interiorizált és végzetszerűen megélt szimbolikus erőszak egyre többször kontrollálhatatlan dührohamot vált ki az apából. Az sem véletlen, hogy ez a fojtogató tehetetlenség és „elidegenedés” (*Árulás*, 41.) szégyenletes drámához vezet, amelyről a szemtanú csak negyvenöt év elteltével képes számot vetni *La Honte* [Szégyen, 1997] című önéletrajzi írásában. „Egy júniusi vasárnap kora délután apám meg akarta ölni anyámat” (*La Honte*, 13.). Apja halála ébreszti rá arra, amit a már idézett Genet-mottó világosan kifejez: az írás az egyedüli módja annak, hogy a „megalázott emlékezet” (*Árulás*, 56.) mint „apai kultúra” felmutatható legyen. Az apakönyv a filiació könyve, amely nemcsak feldolgozza a szégyenben összekuszált szálakat, de újraköti, jóváteszi és megjavítja a kötődést, a leszámazást, azaz hangot és nyelvet ad annak, akinek (vagy aminek) nincs: „Beszélni, írni akartam apámról, életéről, a távolságról, mely serdülőkoromban közénk tolakodott. Osztálykülönbség, de olyanfajta, amelynek nincs neve...” (*Árulás*, 17.).

SZOCIOLÓGIAI LÁTÁSMÓD

Nevet adni e büntudatformáló, nyomasztó érzésnek és annak, ami csak kellemtelen benyomás, s ami kétségkívül kitűnő táptalaj lehet minden köldöknéző (önéletrajzi) pszichologizálás számára, majd csak a hetvenes évektől kezdődően lehetséges számára, az etnológia, a kritikai szociológia és Bourdieu tanulmányozása után. Beszédese tekintetben az *Árulás* eredeti munkacíme – *Adalékok egy*

családi etnológiához –, amellyel érzékelhetően kivonja magát a regény derealizáló hatása alól. Mintha a kritikai szociológia „engedélyt” adna vagy felhatalmazást arra, hogy szakítson az első három könyvére jellemző regényformával és fikcióval, ahogy erről részletesen be is számol az *Árulás* egyik bekezdésében: „Aztán belekezdtem egy regénybe, melynek ő volt a főhőse. Undorérzés a közepe táján.” Majd így folytatja:

„Egy ideje már tudom, a regény lehetetlen. Ha számot akar adni az ember egy olyan életről, amit a szükség határoz meg, nincs joga belőle művészetet csinálni, valami »izgalmasat« vagy »meghatót«. Összegyűjtöm apám szavait, mozdulatait, ízlésvilágát, élete meghatározó eseményeit, az összes tárgyilagos jelét annak a létezésnek, amelynek én is részese voltam. Az emlékezet minden költőisége, minden diadalmaskodó ironia kizárva. Spontán fordulok ahhoz a lapos, szikár íráshoz, amit annak idején, a legfontosabb eseményekről beszámolva, szüleimnek írt leveleimben használtam.” (*Árulás*, 17.)³

A szociológiai módszerek radikalizálják Ernaux nyelvhez való viszonyát, ennek következménye az a „lapos”, „klinikai” pontosságú, tényszerű, „fehér” írásmód, amely a szociológiai felmérésekre és kérdőívekre jellemző tárgyilagossággal, adatszerűséggel és az érzelmi cinkosság hiányával jellemezhető (például kurzívval és idézőjelek között a szövegbe emeli a közeg jellemző nyelvi megnyilvánulásait). Érthető, miért mondják Ernaux-ról, hogy „Bourdieu regényben”. E fordulatnak, vagyis a társadalomtudományok felől bekövetkezett „intellektuális konverciónak” köszönhető – a 2003-as interjúkötete tanúsága szerint (Ernaux, 2003) – annak belátása, hogy a szociológia úgymond „defatalizálja a létezést”. E szociológiai és etnológiai nézőpont irodalmi és poétikai hozadéka a „lapos írás” és a faktuális elbeszélés mellett, az Ernaux-szövegekre jellemző társadalomtudományi áthallás, szociológiai intertextus, illetve annak a szerző által „transzpersionális ének” nevezett elbeszélői hangnak a kidolgozása (Meizoz, 2012, 29.), amely utólag finoman áthangolja az egyes szám első személyben írt korai regényeket is, hozzájárulva ezzel a kortárs francia irodalomban megjelenő emlékezetkultúra gazdagításához.

ÖN-TÁRSADALMI-ÉLETÍRÁS

Az egyéni életút másik meghatározó szereplője, az anya, „az egyetlen nő, aki valaha is számított az életemben” (*Egy asszony*, 98.). A büszke és erős nő számára fontos a lánya előmenetele mint a társadalmi felemelkedés egyetlen le-

³ A fordítást pontosítottam.

hetséges útja. Alakját, szintén a halála felől nézve, az *Egy asszony* (1988) című, a magyar kiadás hátoldalán önéletrajzi kisregénynek nevezett „anyakönyv” rögzíti, amely a szerzői szándékot tekintve „[...] nem életrajz, természetesen nem is regény, hanem talán valami átmenet az irodalom, a szociológia és a történetírás között” (*Egy asszony*, 162.), de amely „az irodalmon innen marad”, „irodalmi jellegű” (*Egy asszony*, 99–100.), hiszen igazsága kizárólag szavakkal hozzáférhető.

Ernaux anyjának köszönheti a könyvek és az olvasás iránti rajongását, valamint azt a női öntudatot (magától értetődő feminizmust), amely képes túllépni a társadalmi szerepek sztereotípiáin. Mivel a családi kereskedést egyedül az anya viszi, az apa lát el számtalan hagyományosan nőinek kikiáltott szerepet: főz, kerttet művel – maga a kultúra szó is kizárólag ebben az értelemben mint földművelés, kertművelés van jelen az apa szókincsében (*Árulás*, 25.), illetve biciklijén ő hozza és viszi kisiskolás lányát a nővérekhez. „Kerékpáron vitt hazától az iskoláig: révész két part között, esőben, napsütésben” (*Árulás*, 86.). E képekhez gyakran visszatér interjúiban és naplóiban. Ernaux tehát nem ül fel a hagyományos társadalmi szerepek mítoszára, sőt, minden könyvével hozzájárul e sztereotípiák lerombolásához. Leginkább önéletrajzi jellegűnek mondott, ám a női sorsot transzgenerációs és kollektív távlatba helyező *La femme gelée* [Fagyos nő, 1981] című könyvében önmagát a család anyai-női ágán az erős és öntudatos nők közé írja. Miután „révbe ér” (azaz diplomát szerez, és férjhez megy), e könyvében fellázad a házassággal keletkezett új, immár középosztálybeli, de nem kevésbé sztereotip női szerep ellen. Magánéletében is, merthogy épp e könyv megírása vetett véget Philippe Ernaux-val kötött házasságának.

Ahogy az apakönyv, úgy az anyakönyv is a leszármazás, a filiació könyve: „Úgy érzem, azért írok anyámról, hogy ezúttal én hozzam őt a világra” (*Egy asszony*, 115.). A francia irodalomtörténet-írás szerint a realista elbeszélést és a klasszikus önéletírást megtagadó „új regény” nyolcvanas évekbeli megújulása az emlékirodalom és filiació elbeszélés felvirágzásának köszönhető (Viert–Vercier, 2008, 79–81.). Így kerül Ernaux e korszakban írt könyveivel Nathalie Sarraute, Marguerite Duras, Patrick Modiano, Jean-Marie Gustave Le Clézio, Pierre Bergounioux és Pierre Michon mellé. Dominique Viart a filiació elbeszélésben a másiktól szóló történetet amolyan szükséges „kitérőnek” tekinti, amelynek segítségével az elbeszélő én elhelyezi, beleírja magát a családi örökségbe, vagyis a filiació elbeszélés végső soron az önéletírás sajátos formája. Ernaux esetében azonban többről van szó. Nála ugyanis az egyéni, a személyes, éppen a tárgyyszerű nyelv és a transzperszonális én miatt, egyetemes, kollektív jelleget ölt. Az önéletírás tehát sokkal inkább ön-társadalmi-életírás, s így célja nem az identitás megteremtése, hanem a szüntelen átmenet identitás és alteritás között.

EMANCIPÁCIÓ ÉS INTIMITÁS

A gyermek- és ifjúkor nemcsak a kultúrához és a tudáshoz való hozzáférés társadalmi egyenlőtlenségével szembesítette Ernaux-t, de azzal a kollektív (családi és társadalmi) elhallgatással is, amely a szexualitást és a női test vágyainak kifejezhetőségét övezte az ötvenes–hatvanas évek Franciaországában. A 2016-os *Mémoire de fille* (*Lánytörténet*) e disszonanciáról ad pontos láttelepet Annie Duchesne portréján keresztül. Otthonról és katolikus neveltetéséből életében először kiszabaduló, két hónapra nyári gyermekfelügyeletet vállaló Annie – Ernaux írásaiban és képzeletében csak az „58-as lánynak” nevezett fiatal nő –, megtestesíti azt a társadalmi anomáliát, amelynek jegyében csak bigott és szemellenzős válasz kínálkozik az ébredő nemiség megértéséhez. A könyv megfogalmazása szerint ő maga „olyan volt, mint valami anomália, a józan ész elleni merénylet, rendetlenség”, akit legjobban lenne elfelejteni, kitörölni az emlékezetből.

„Én is el akartam felejteni ezt a lányt. Tényleg elfelejteni, ami azt jelentette volna, hogy nincs többé írni kedvem róla. Hogy már nem gondolom, hogy írnom kell róla, a vágyáról, a tébolyáról, az ostobaságáról és a gögjéről, az éhségéről és elapadt vérééről. Soha nem sikerült. A naplóban folyton előbukkannak »az 1958-as lányra« célzó mondatok. Könyvterveim közé húsz éve feljegyzem az »58-at«. Az örökösen hiányzó szöveg ez. Amit folyton elhalasztok. A megnevezhetetlen lyuk.” (*Lánytörténet*, 12–13.).

De nem lehet elfelejteni, sőt e köré „a megnevezhetetlen lyuk” köré íródik minden intimitás. A vágy és szenvedély valódi (Ernaux szerint társadalmi) természetét kutató, tényszerűségükben zavaró témák, az osztályátlépés szegényéhez képest új szegényérzet, amely az 58-as lázadó, de emancipálatlan lány esetében még annak fájdalmas felismerését jelenti, „hogy a vágy tárgyakként büszkeség töltötte el” (*Lánytörténet*, 96.). Egyébként a női test öntudatra ébredésének élménye Ernaux egész generációja számára ahhoz a Simone de Beauvoirhoz kötődik, akit az írói képzelet szimbolikusan az anyához láncol: „Egy héttel előbb halt meg, mint Simone de Beauvoir” (*Egy asszony*, 161.). *A lánytörténet* revelációról beszél a Beauvoir-könyv kapcsán: „1959 áprilisában elolvastam Simone de Beauvoir *A második nem* című könyvét [. . .]. Átmenetileg elhessegettem a reveláció szót, amely sok évvel később jutott eszembe, amikor újra magam előtt láttam, ahogy az ernemont-i lány sétál lefelé a gimnáziumba vezető úton, és mindenestül olvasmányélménye hatása alá kerülve nyitott szemmel figyeli a világot...” (*Lánytörténet*, 105.).

Később a feminista lázadás sodrában sorra kerülnek elő a társadalmi tabukat fesegető, transzgresszív tanúságtételek: az abortusz (*Les armoires vides* [Üres szekrények], 1974; *L'événement* [Esemény], 2000), a kendőzetlen szexualitás (*Passion simple* [Egyszerű szenvedély], 1992, amelyből film készült 2020-ban), a

betegségek (anyja Alzheimer-kórja, saját mellrákja), vagy az idősödő nő testisége (*Le jeune homme* [Fiatalember], 2022). Paradox ez az intimitás, nincs benne semmi túlradó, semmi duras-i. Míg Marguerite Duras a nyelvet szétvető érzékiséget a végletekig feszíti, ritmusa pulzál, elbájol, Ernaux objektíválja, leltárba veszi, tárgyiasítja az intimet, legyen az a legszemélyesebb szenvedély, a legtítkoltabb testi vágy, fájdalom vagy szégyen, hogy ezzel kollektivizálja, azaz társadalmi dimenzióba helyezze, s kivonja az önéletírás vagy önfikció igazságának fennhatósága alól. Ezáltal válik az 58-as lány, az illegális abortuszon áteső lány, a családját szégyellő lány története több ezer másik lány történetévé, kollektív emlékezetté. És így lesz az intimről szóló diskurzus politikai tett. Ernaux elkötelezett író (Ernaux, 2022). Elkötelezett író az, akinek sikerül áttemelni, megmutatni, kimondani, azaz a nyilvánosság terében objektív helyet adni valaminek, amit a társadalom elhallgat, szégyell, ignorál.

DINAMIKUS EMLÉKEZET

A kollektív és személyes közti „politikai” áttemelés – maga az átvitel mint az osztályátlépőnek egy egész életre szóló missziója – a személyes emlékezés és identitáskeresés *par excellence* helyeként számontartott irodalmat sem hagyja érintetlenül. Ernaux-nak a személyes helyett a környezet eseményeit regisztráló, „külső naplói” (*Journal du dehors* [Külső napló], 1993) és „etnoszövegei” – melyek írásmódjukban alig vagy egyáltalán nem különböznek a személyes emlékezetből építkező ön-társadalmi-életrajzoktól – szétfeszítik a hagyományos, az egyéni és szubjektív identitáson alapuló emlékezetirodalom diszpozitíváját, mégpedig azáltal, hogy a társadalmi és kollektív emlékezetet a személyes szerves részévé teszik, sőt éppen ezt az elmozdulást regisztrálják. Láttuk, ugyanez történt a személyes emlékezet kollektívává írásakor is. Egy 2011-es naplójában Ernaux az önéletírást „üresnek”, „teljesen külsődlegesnek”, sőt „személytelennek” mondja, s hogy számára az önéletírás csupán külső naplóként képzelhető el, olyan fényképekkel, amiket nem mutatunk meg (Ernaux, 2011, 100.) – ahogy például az *Árulás*, az *Egy asszony*, a *Lánytörténet* vagy az *Évek* című könyvekben. Ernaux tehát dinamizálja a személyes és közösségi emlékezetmódokat, egyszerre szembesít az intim kollektív jellegével, az intim „extimitásával”, és megfordítva, az „extim” intimitásával, familiaritásával, például amikor feltárja a párizsi gyorsvasút (RER) (*La vie extérieure* [Élet kint], 2000) vagy az Auchan hipermarketek hétköznapi világát (*Regarde les lumières mon amour* [Nézd a fényeket szerelmem], 2014). De nem Guy Debord szemüvegén keresztül láttat, nem a „spektákulum társadalmaként” néz e külső környezetre, nem egy baloldali kapitalizmuskritika nevében, hanem résztvevőként, mint akinek nem kétséges, hogy ő maga is a „tömeg” része, hiszen – mint mondja – „létezni annyi, mint elveszni”, azaz „beleveszni” a tömeg-

be, ott önmagára lelni. Ez az átemelés sajátos stilisztikai megoldásokat eredményez, mint a már említett tényszerű írást. De a legfontosabb következménye az, hogy általa az emlék anyagszerűvé válik.

„MEGMENTENI VALAMIT AZ IDŐBŐL, AMELYBEN MÁR SOHA NEM LESZÜNK”
(Évek, 253.)

Meglátásom szerint a háború utáni francia társadalmat napjainkig feldolgozó monumentális *Évek* sikerének hátterében ez a többirányú dinamika áll: az emlékezetformák tudatos és klinikai feltárása, az emlékezet anyagszerűségének megteremtése a katalógusszerű, topográfiai jegyzékre emlékeztető írással, fényképekre való utalással, az egyes szám első személy harmadik személlyé alakításával, amely az egyetlen lehetséges mód arra, hogy az „én” a kollektív emlékezet részévé váljon, hogy ne merüljön feledésbe, hiszen, ahogy a könyv első mondata megfogalmazza: „Eltűnik majd az összes kép” (*Évek*, 7.). Alexandre Gefen az *Évek* kapcsán „múzeumszerűségről”, Ernaux szavait idézve „megmentésről” (*Évek*, 251.) beszél mint az irodalom új paradigmájáról: Ernaux a „gyűjtő”, aki Walter Benjamin, Georges Perec és Danilo Kiš nyomdokaiba lépve enciklopédikus írásával valóságot teremt (Gefen, 2017, 237–243.). Nem az „én”, hanem a másik valóságát, kollektív és történelmi emlékezetét. Az *Évek* sikere azonban az írás sikere, az irodalom sikere. Mert a felsorolás, a végtelennek tűnő tételes listázás nem csak az emlékezés objektíválását, nem csak annak anyagszerűvé tételét, az emlék megmentését szolgálja. A litániaszerű, ritornáliaszerű írás magával ragadja, empatikus önfeledtség állapotába sodorja az olvasót, lehetővé teszi számára – prousti reminiszcencia – a hétköznapi jelentéktelen pillanataiban eltűnő idő megélését.

IRODALOM

- Ernaux, A. (1997): *Árulás. Egy asszony* (ford. Szávai J.) Budapest: Széphalom Könyvműhely [*La place*. Paris: Gallimard, 1983, *Une femme*. Paris: Gallimard, 1988]
- Ernaux, A. (2003): *L'écriture comme un couteau. Entretien avec Frédéric-Yves Jeannet*. Paris: Stock
- Ernaux, A. (2011): *L'Atelier noir*. Paris: Gallimard
- Ernaux, A. (2020): *Lánytörténet*. (ford. Lőrinszky I.) Budapest: Magvető Kiadó [*Mémoire de fille*. Paris: Gallimard, 2016]
- Ernaux, A. (2021): *Évek*. (ford. Lőrinszky I.) Budapest: Magvető Kiadó [*Les années*. Paris: Gallimard, 2008]
- Ernaux, A. (2022): Nous percevons le politique à travers le social. In: Gefen A. (éd.) (2022): *La littérature est une affaire politique*. Paris: Éditions de l'Observatoire, 100–110. <https://lejournal.cnrs.fr/articles/annie-ernaux-nous-percevons-le-politique-a-travers-le-social>

- Gefen, A. (2017): *Réparer le monde. La littérature française face au XXI^e siècle*. Paris: Éditions Corti
- Gefen, A. (2021): *L'Idée de littérature. De l'art pour l'art aux écritures d'intervention*. Paris: Éditions Corti
- Meizoz, J. (2007): *Postures littéraires. Mises en scènes modernes de l'auteur*. Genève: Éditions Slatkine
- Meizoz, J. (2012): Annie Ernaux: posture de l'auteure en sociologue. In: Hunkeler, Th. – Soulet, M.-H. (éds.): *Annie Ernaux: se mettre en gage pour dire le monde*. Genève: MétisPresses, 27–44.
- Viart, D. – Vercier, B. (2008): *La littérature française au présent*. Paris: Bordas
- URL1: <https://www.radiofrance.fr/franceculture/podcasts/repliques/l-oeuvre-d-annie-ernaux-7794237>
- URL2: Laurent Dandrieu: Annie Ernaux, le Nobel du nombril. *Valeurs actuelles*, 2022. október 13. <https://www.valeursactuelles.com/culture/annie-ernaux-le-nobel-du-nombril>
- URL3: Pierre Assouline: Annie Ernaux: une Nobel politiquement naïve et absolue. *L'Express*, 2022. október 20. https://www.lexpress.fr/culture/annie-ernaux-une-nobel-politiquement-naive-et-absolue_2181776.html